ԹՈՂԶՏՈՒՐ ԻԹԹԸՆ ԸՆՏԻՈՔԻ 1068—1072 Ց. ԼՕՐԸՆ*

Դիոգենէս Ռոմանոս՝ 1068ին Անտիոքի իշխան (Դուքս) կը կարգէ Ֆաչատուր[1] հայազգին, մին այն բազմաթիւ հայերէն, որոնք Ժ· դարէն սկսեալ Տաւրոսի եւ ըղձակայ երկիրները զաղթած էին[2]: Սակայն ծանօթ է արդէն որ Դիոգենէս այդ հայերէն չատերն անուանեց նոյն կոդման[3] զինուորական հրամանատարներ: Իր ընտրութիւնը Ֆաչատուրի մասին եղած է այն պատճառաւ, որ այս հայը տուած էր ապացոյցներ իր քաջութեանը· ազնիւ էր, մտացի, գործունեայ, եւ բազմաթիւ անգամներ ապացուցած իր պաղարիւնութիւնը եւ իր տաղանդն իբրեւ զօրավար[4]:

Սակայն իբրեւ Անտիոքի իշխան յաջող չեղաւ: 1069ի սկիզբը պարտութիւն կրեց Թուրքերէն, որոնք նոր աւերած էին Իկոնիոն[5]: Այն ժամանակ հրաման առաջաւ Դիոգենէսէն երթալ հաստատուիլ Մոպսուեստիա՝ Թուրքերու նահանջը խափանելու համար· թէեւ կրցաւ անոնց ձեռքէն յափշտակուած աւարն ազատել, բայց Թուրքերն յաջողեցան լրմէ խուսափիլ եւ Սարբանդիկոս (Սարուանդիքար) լերան կիրճերէն անցնելով հասնիլ Հալէպ[6]:

Երկու տարի յետոյ, 1071ին, Ֆաչատուր մին էր Դիոգենէսը պաշտպանողներէն, երբ սա՝ ազատելով Ալփ-Արսլանի դերութիւնէն, սահպատած էր կայսրութեան համար կռուիլ Միքայէլ Ե· Դուկասի դէմ: Այս պայքարի մէջ Դիոգենէս չուտով ունեցաւ զինուորներ, որոնք խմբովին դիմեցին իրենց երբեմնի առաջնորդին, եւ գտաւ դրամ, դոր առաւ արեւելեան նահանգներու հասարակաց գանձերէն[7]: Սակայն Ամասիայի առջեւ յաղթուեցաւ Կոստանդին Դուկասէն, որ Ցուհաննէս կեսարի կրտսեր որդին էր, այս-

* Կը ներկայացնենք հայերէն թարգմանութիւնը J. Fr. Laurentի մէկ նոր աշխատութիւնը՝ Le duc d'Antioche Khatchatour. A. Heisenbergի նուիրուած հատոմածոյին մէջ ի թերթին Byzantinische Zeitschrift, Bd. XXX (1930, Leipzig), էջ 405—411:

Խմբ· «Հանդիսի»:

[1] Ատտալիատէս, էջ 137—172: — Փսելլոս, հրատ. Renault, Ռոմ· Դիոգենէս, գլ· ԼԴ· Սկիւլիցէս, էջ 684, 703· Բրիեննիոս, Ա, գլ· 21· Զոնարաս, Գ· 705· Հմմտ. Laurent, Byz. et les Turcs Seldjoucides, 1914/19, էջ 41:

[2] Հմմտ Laurent, Byz. et les Turcs, էջ 67 յջ·:

[3] Laurent, անդ, էջ 43:

[4] Տես ծն. 1:

[5] Lebeau-Brosset, Hist. du Bas-Empire, XIV, 483:

[6] Ատտալ·, էջ 136/38· Սկիւլից·, էջ 684· Զոնարաս, Գ· 694: — Սարբանդիկոս (Սարուանդիքար) լեռն Ամանոսի հիւսիսային մէկ մասն է, Ramsay, Asia, էջ 385:

[7] Փսելլ·, Լ.Բ· Սկիւլ·, էջ 702· Բրիեննե·, Ա, գլ· 21· Lebeau, XIV, 507:

լինքն Միքայէլ Ե· կայսեր հարազատ եղբօրորդին: Ռ· Դիոգենէս իր պարտութենէն յետոյ ապաստանեցաւ Տիւրոպիոն ամրոցը[8]: Այս տեղէն զինքն ազատեց Ֆաչատուր, որ ի նշան երախտագիտութեան հանդէպ կայսեր, որ զինքը զինուորական նուիրապետութեան բարձրագոյն աստիճանին հասցուցած էր, զօրաւոր զնդով մը անոր օգնութեան եկած էր[9]:

Ֆաչատուր այսպէս ինքնակամ գործեց· եւ այսու իր այս գործին մէջամտութեամբ՝ ապստամբ նկատուեցաւ Միքայէլ Ե· Դուկասէն· գոնէ այս կարծիքն ունին Փսելլոս եւ Ն· Բրիեննիոս: Իսկ ըստ Ատտալիատէսի (էջ 172) եւ Սկիւլիցէսի (էջ 703)՝ Ֆաչատուր՝ Միքայէլէն կ'առաքուի Դիոգենէսի դէմ, որ հաստատուած էր Տիւրոպիոն: Սակայն արգահատելով վհատեալին զժբախտութեանց վրայ, յիշեց թէ անկէ ատացած էր Անտիոքի հրամանատարութիւնը, եւ փոխանակ անոր դէմ կռուելու, ինչպէս իրեն հրամայուած էր, անցաւ Դիոգենէսի կողմը: Իր զինուորներէն անոնք, որոնք չուզեցին հետեւիլ իրեն, եւ հաւատարիմ մնացին Կ· Պոլսոյ կայսեր, առանց երկուարի, առանց դէնքի եւ կազմածի արձակեց:

Բիչ յետոյ, կը չարունակէ Ատտալիատէս, երբ աշունն յառաջացաւ, Ֆաչատուր վերադարձաւ Ռ· Դիոգենէսի հետ Կիլիկիա՝ ձմեռելու համար: Մտադիր էր այս տեղ անվրդով իր բանակը զօրացնել եւ սպասել Թուրքերու կողմէ խոստացուած օգնութեան: Սակայն սխալեցաւ չձեռնարկելով յաճախակի արշաւանքներ դէպի Փոքր Ասիա՝ այդ վատ եղանակին· որովհետեւ Կոստ· Դուկաս իր Ռ· Դիոգենէսի դէմ տարած յաղթութենէն յետոյ՝ ձմեռուան պատճառաւ, ցրուած էր իր բանակը՝ բաժնելով բազմաթիւ զօրաններու, որպէս զի կարող ըլլային աւելի դիւրաւ պարենաւորուիլ: Ռ· Դիոգենէսի զինուորները կրնային արշաւել դէպի Պիսդիա, Իսաւրիա, Լիկաւոնիա, Հոնորիադ եւ մինչեւ Բիւթանիա, անոնց բնակիչներէն վերականք պահանջել, կայսերական զոկատները նեղել եւ անոնց վերակազմութիւնը խափանել: Ֆաչատուր այլազգ խորհեցաւ· ինք զինքն ապահով կը կարծէր Կիլիկիայի մէջ Տաւրոսի կիրճերու հետեւ[10], եւ միաց անչարժ՝ չնայելով միայն նախապատրաստութիւն տեսնել ինքնապաշտպանութեան[11], որ կը դիւրացնէր իրեն Անտիոքի եւ ըղձակայ երկիրներու տիրապետութիւնը[12]. եւ

[8] Փսելլ·, Լ.Դ· Սկիւլ·, էջ 703: — Տիւրոպիոնի տեղը տակաւին չէ ճշտուած· հմմտ Ramsay, անդ, էջ 141, 356· Rott, Kleinasiat. Denkm., քարտէս G 5:

[9] Փսելլ·, Լ.Դ· Բրիեննե·, Ա, գլ· 21:

[10] Ատտալ·, էջ 172· Փսելլ·, Լ.Դ· Սկիւլ·, 703· Զոնար·, Գ, 705:

[11] Փսելլ·, Լ.Դ· Բրիեննե·, Ա, 21:

[12] Բրիեննե·, Ա, գլ· 23:

կը սպասէր այն օգնութեան, զոր Սուլտանը խոստացած էր առաքել[13]: Այս կերպով իր թշնամիներուն չնորհեց ամէն ազատութիւն զոմարելու եւ վերակազմելու բանակ մը, զոր ի գլուխ հանեց Անդրոնիկոս Դուկաս՝ Յովհաննէս կեսարի երէց որդին, որ իր զինուորներուն համար հոգաց հարկաւոր եղած պէտքերը, վարձատրեց զանոնք առատօրէն· եւ մանաւանդ կրցաւ արեւմուտքէն բազմաթիւ վարձկան զօրք ժողովել օգնութեամբ Կրիսպինոս Փրանկացւոյն[14], որ այժմ կը փափաքէր իր վրէժն առնուլ Ռ· Դիոգենէսէն, անոր համար որ զինքն աքսորած էր կղզի մը[15]:

Այս միջոցին, եւ այն՝ Միքայէլ Է· Դուկաս կայսեր յատուկ կամքովը[16], Կ· Պոլսոյ կառավարութիւնը բանակցութեան մտաւ Ռ· Դիոգենէսի հետ համաձայնութեան մը դալու համար[17]: Ռ· Դիոգենէս պատասխանեց պնդելով՝ իր ամբողջական իշխանութեան իրաւունքին վրայ· եւ կայսրն ստիպուեցաւ համակերպիլ անոր դէմ պատերազմ մղելու: Միայն թէ հրամայեց՝ որչափ կարելի է խնայել՝ յատկապէս անոր անձին[18]. Կայսրն իր կամքին այս կէտս գործադրութեան վրայ հսկելու հոգն յանձնեց եկեղեցականներու[19]՝ Քաղկեդոնի, Հերակլէայի եւ Կողոնիայի Մետրապոլիտներուն[20]:

Անդրոնիկոս Դուկաս, որուն յանձնուած էր պատերազմի գործը, յանկարծակիի բերաւ զՖաչատուր իր յարձակմամբը: Հայ իշխանը կը սպասէր Դուկասի՝ սովորական ճանապարհին վրայ, որ զՏաւրոս կը կարէ Պոդանդոսի[21] (Պոզանդէ) կիրճով. Անդրոնիկոս անցաւ Իսաւրիայէն եւ Ծովհաննէս կեսարի երէց որդին, Նիկոս, եւ դիտցաւ իր չուն թաքցնել թշնամիէն եւ հասնիլ Տարսոն աւելի շուտ քան որ կը կռահէր թշնամին[22]: Ֆաչատուր ամաչալուծ չէր ընդ առաջ ելլել, սակայն իր բանակը, որ Թուով նուազ էր եւ որակով վատ, պարտուեցաւ[23] ճակատի մը մէջ, ուր կրնայ նոյն Փրանկացին իր կողմէն յաղթութիւնը կատարեալ դործեց[24]: Ֆաչատուր երկուքն վար իյնալով գերի բռնուեցաւ, որ զինքը պահ Դրոնիկոսի[25] բերուեցաւ, որ զինքը պահտուով պահեց եւ խոստման վրայ ազատ արձակեց[26]: Փսելլոս նոյն ժամանակ կը գրէ Անդրոնիկոսի՝ յանձնարարելով որ ձեռքէ չհանէ «այդ նենգամիտ Ֆաչատուրը» այդ «վայրի գազանը», որ «ոչ թէ լիւին մէկ մասն է, այլ վիշապին գլուխն է»[27]: Հասկանալի է թէ Ֆաչատուր, որ այսպիսի առաքինութեան մը դէմ պաշտպանութիւն գտաւ Անդրոնիկոսի մարդասիրութեան չնորհիւ, իր չնորհակալութիւնն յայտնեց անոր՝ ընծայելով չատ մեծարժէք պատուական քար մը, զոր Անդրոնիկ յետոյ Մարիամ դչխոյին նուիրեց[28]:

Երբ Ֆաչատուր գերի ինկաւ թշնամիներուն ձեռքը, Ռ· Դիոգենէս սոխպուեցաւ եւ բանակ չինել զինքը պաշտպանել Ատտալիատէսէն[29], ուր քիչ վերջ իր վատութեան մէջ ընդունեցաւ: Իսկ թէ Ֆաչատուր ընչազաւեն մտածուեցաւ: Իսկ թէ Ֆաչատուր մտածուեցաւ: Իսկ թէ Ֆաչատուր ինչ վախճան ունեցաւ, ինչպէս եւ ե՛րբ մեռաւ, բնաւ տեղեկութիւն չունինք: Սակայն փսելլոսի եւ Բրիեննիոսի որոշ եւ ճշդրիտ վկայութիւններն անոր գերութեան եւ այն վարմունքի մասին, զոր նա արժանացաւ, մեզ թոյլ չեն տար՝ ո՛չ ըսելու թէ նա պատերազմի մէջ սպաննած ըլլայ[30] եւ ո՛չ ալ հաստատելու, թէ Ֆաչատուր՝ հակառակ այն պարտութեան, զոր կրեց Դիոգենէս պաշտպանելովը, պահած ըլլայ Անտիոքի իշխանութիւնը մինչեւ իր սպանութիւնը, որ իբր թէ տեղի ունեցած է, որ զարմանալի կերպով այս հայազգին, որ Անտիոքի մէջ իշխած է, եւ որ այնպէս ազնուաբար զոհաբերեց իր անձն իր գահընկէց վեհապետին համար, ամենուին չի յիշուիր հայ պատմիչներուն մէջ: Արդեօք կ'անդրադառնա՞ն, թէ գուցէ մեզ ծանօթ է ուրիշ անուան մը ներքեւ՝ քան Ֆաչատուր այրի անուան մը ներքեւ, որ թէպէտ աներկրայ հայ անուն է, նուան, որ թէպէտ աներկրայ հայ անուն է,

[13] Ատտալ·,1 72· Սկիւլ·, 703· Բրիեննե·, Ա, գլ· 25· Զոնար·, Գ, 705:

[14] Ատտալ·, 172· Փսելլ·, Լ.Դ· Սկիւլ·, 702· Բրիեննե·, Ա, գլ· 23, 24· Զոնար·, Գ, 705:

[15] Սկիւլ·, 703· Laurent, Byz. et les Turcs, 65:

[16] Փսելլ·, Լե·

[17] Փսելլ·, Լե· Բրիեննե·, Ա, գլ· 22:

[18] Փսելլ·, Լ.Զ·

[19] Փսելլ·, Լէ·

[20] Սկիւլ·, 704:

[21] Ատտալ·, 173· Փսելլ·, Լ.Զ· Սկիւլ·, 703:

[22] Ծնթ· 21· եւ Բրիեննե·, Ա, գլ· 23, 24:

[23] Ատտալ·, 174:

[24] Փսելլ·, Լ.Թ· Բրիեննե·, Ա, գլ· 24:

[25] Ատտալ·, 174:

[26] Փսելլ·, Ի:

[27] Hist. grecs des Crois, I, 47:

[28] Բրիեննե·, Ա, գլ· 24:

[29] Ատտալ· 174:

[30] Սկիւլ·, 703· Զոնար·, Գ, 705: — Բաւր, զոր կը գործածէն թէ «բռնել» կը նշանակէ եւ թէ «սպաննել»· հմմտ Laurent, Byz. et les Turcs, 41:

[31] Jorga, Osman. Reich, I, 68.

© National Library of Armenia

բայց յոյներէն մէյն ալ որուած է այս անձնաւորութեան[32]:

Այս գաղափարը չէր կարող Հայաստանի նորագոյն պատմագիրներու ուշադրութենէն վրիպիլ: Անոր համար աշխատած են գտնել Անտիոքի իշխան մը, որպէս զի ասով կարող ըլլան նոյնացնել՝ յոյն պատմագիրներու յիշած Աչէատուրին հետ. եւ գտած են զայն Մատթէոս Ուռհայեցւոյն քով[33] (էջ 157—158), *ուր կը կարդանք· ՇԺԴ· Թուին Հայոց... «մէ ոմն ի Հայոց քաջ զօրականացն. Պեխտ անուն որ էր տուկ Անտիոքայ» օգնութեան եկաւ Ուռհայի, որ յարձակում կը կրէր Թուրքերէն: Աչէատուր քիչ մնաց որ այս արշաւանքին մէջ յոյն զօրավարներու նենգամտութեան զոհ երթար: Այս բնագրին վրայ յենլով հետեւեալ պատճառաբանութիւնն բրած են. ըստ Մատթէոսի 1065 (= ՇԺԴ)ին Անտիոքի դուքս էր Պեխտ հայազգին, ըստ Բիւզանդացւոց 1068ին Անտիոքի իշխան էր (դուքս էր) Աչէատուր հայազգին· ուրեմն բոլորովին ակնյայտնի է, թէ երկու պարագային ալ մէկուն անձնաւորութիւնն է, որուն հայ անունն աւանդած են մեզ յոյները, իսկ Մատթէոս զինքը կը յիշէ իր բիւզանդական պաշտօնին անուամբ՝* Vestis (= *Պեխտ*)·

Եւ յոյն պատմագիրներէն մեզ ծանօթ Աչէատուրին վերագրած են միայն ամէն բան, ինչ որ հայ պատմագիրները կը պատմեն Պեխտի, եւ նոյն իսկ Եպիխտի մը մասին, զոր նոյնացուցած են Պեխտի հետ. վասն զի այս երկու անուններն ալ հաւասարապէս Vestis *բառին աղաւաղեալ ձեւերը կը ներկայացնեն, եւ հետեւաբար պէտք է որ մէկուն անձը մատանձնէն*[34]:

Դարձեալ կը համարին թէ Աչէատուր Անեցի ըլլայ[35]*, որովհետեւ Մատթէոս կ'ըսէ, թէ Եպիխան էր՝ «ի տանէն Շիրակայ» (էջ 114), որուն Մայրաքաղաքն էր Անի: — Մատթէոսի վերոյիշեալ էջ 157—158 վկայութեան հիման վրայ՝ զինքը իշխան կը դնեն Անտիոքի 1065 տարիէն սկսեալ, որ նուազ հաւանական է: Վասն զի եթէ կը փափաքին Մատթէոսի հետ ընդունիլ, թէ Պեխտ անունով մէկը 1065ին իշխան եղած ըլլայ Անտիոքի, ապա պարտական են միանգամայն որոշ կերպով հաստատել, թէ 1067ին Անտիոքի իշխան էր Նիկեփորիկէս*[36]*, որ այդ թուին իշխանութենէն վար առնուե-*

[32] Ատտալ·, 137, 172· Փսելլ·, ԼՐ· Սկիւլ· 684, 703· Բրիեննի·, Ա, գլ· 21, 24· Զոնար·, Գ, 693, 705: — *Աչէատուր անունն հազիւ թէ պլակերպուած ըլլայ Խատատուրիոսի, Խուտատուրիոսի:*

[33] *Թրգմ.* Dulaurier, *գլ·* 91:

[34] Lebeau-Brosset, XIV, 441 *եւ* XV, 71:

[35] Dulaurier, *Մատթ. Ուռ.*, *գլ·* 91, *ծնթ·* 2· Lebeau-Brosset, XIV, 440.

[36] *Բիւզանդական նախաբար, որ չատ տեղի էր իր ժամանակակիցներուն: Հմմտ* Lebeau, XV, 4 *էջ·:*

[37] Ատտալ·, 96/101· Սկիւլ·, 662—663· Արուլֆարաջ, *Սիւր·*, *էջ* 274:

[38] Ատտալ·, 172· Փսելլ·, ԼԴ· Բրիեննի·, Ա, *գլ·* 21:

[39] Ալիշան, *Լեւոն մեծագործ Թրգմ. գաղ. Պայեան* 1888, *էջ* 12 *եւ Սիսուան գաղ. Թրգմ.*, *էջ* 43. *Հայ բնագիր, էջ* 46, 454:

[40] Մատթ· Ուռհ·, *Թրգմ.* Dulaurier, *գլ·* 112· Lebeau-Brosset, XV, 72:

ցաւ որոշ ժամանակ մը իշխելէն ետքը: Ատտալիատէս կը պատմէ (էջ 181) *թէ Նիկեփորիկէս մեկնած էր Անտիոք կոստ. Դուկասի օրով* 1059/60ին, *չնորհազրկութեան մը պատճառաւ: Հեռացուեցաւ արքունիքէն եւ ուղարկուեցաւ իբր իշխան Անտիոքի Խորին Ասորւոց, ուր յարոյց խռովութիւն եւ անկարգութիւն, կեղծեց թշնամութիւններ՝ ամբոցներ կանգնելու համար. Սարակինոսները զրգռեց յենակէտներ հաստատելու՝ քաղաքին վրայ յարձակում գործելու համար, եւ չկարենալով անոնց դիմադրել, մղեց զանոնք կռուելու Հռոմէներու դէմ եւ յարձակելու յունական սահմանի մերձակայ քաղաքներու վրայ: Անտիոքի ժողովուրդին խաղաղութիւնը վրդովեց իր բռնագրաւումներովն ու աստիճ ծանր տուրքերովը: Իշխանութենէն թէեւ վար առնուեցաւ, սակայն քիչ յետոյ վերստին հաստատուեցաւ եւ նուազ չարագործ չդտնուեցաւ: Կայսեր մահէն յետոյ, Եւդոքիա դիմային զահակալութեան ժամանակ, Անտիոքի մէջ բռնուեցաւ եւ բանտարկուեցաւ: — Իր անմիջական յաջորդն եղաւ Նիկեփորոս Վոտանիատէս (Բոտանիատէս), ապագայ կայսրը*[37]: *Ցետոյ Աչէատուր անցաւ Վոտանիատի տեղ, Ռոմ· Դիոգենէսի*[38] *գահակալութեան օրով եւ միայն այդ ժամանակ: — Այս պարագաներու մէջ՝ հաստատելու համար, թէ Անտիոքի իշխանը* 1065ին՝ *որ կը կոչուէր Պեխտ, միեւնոյն անձն է* 1068ին *իշխող Աչէատուրին հետ, պէտք էր ժամանակակից աղբիւր մը իբր հիմ ունենալ այդ նոյնացման համար. սակայն այդպիսի աղբիւր մը մենք չունինք:*

Միւս կողմանէ՝ զարմացում պատճառած է, թէ ինչպէս կրնայ Անտիոքի իշխան մը կռւիկիայի եւ Տաւրոսի մէջ գործել, որ Անտիոքէն բաւական հեռու է, ինչ որ Աչէատուր կատարեց: Արդ ուզած են հաստատել, թէ Պեխտ = Աչէատուր այո՛ իշխան եղած է Անտիոքի մը, բայց ոչ երբեք մեծ Անտիոքին, այլ փոքր Անտիոքին, որ կը գտնուի Կիլիկիա–Իսաւրիայի մէջ[39]: *Եւ այս ընդ հենդն բիւզանդական մատենագիրներու, որոնք ըլլալով ժամանակակից եւ արքունիքի մարդիկ եւ միանգամայն քաջատեղեակ, ճիշտ հակառակը կը հաստատեն: Այս կարծեաց հիմը կը կազմէ այն ծանօթութիւնը, զոր ունինք՝ Անտիոքէն ոչ չատ հեռու Անդրիւնի տէր՝ Եպիխտի մը մասին, որ մեռած է այս փոքրիկ վայրիս մէջ* 1078/79 *չարագործութեամբ յոյնի մը, որ զինքն սպանեց*[40]:

[41] Lebeau-Brosset, XIV, 441.

[42] Ալիշան, *Լեւոն* 12, *Սիս·* 43:

[43] Laurent, Byz. et les Turcs, 85.

[44] Ալիշան, *Սիսուան* 43:

[45] Կիրակոս, *Թրգմ.* Brosset, *էջ* 54. St. Martin, Mem. I, 388· Dulaurier, *ի* Rec. Arm. I, *էջ* 4. De Slane, *ի* Rec. Or. I, *էջ* XXII.

[46] Dulaurier, *ի* Rec. Arm. I, 41. Röhricht, Königr. Jerusalem, *էջ* 8· Hagenmeyer, *ի* Foucher 421 *եւ* Ekkehard, *գլ·* VI, 5.

եւ այսու չկասեցան մխանգամայն փորձուելու յոյն դաւաճանութեան մը՝ ամենատխուր ապերախտութեան մը զոհ գացած համար իսկ, այն միեւնոյն հայ իշխանը՝ որ իր բարեգործութեամբ կորանցուցած էր, ինքզինք երախտապէտ եւ հաւատարիմ յոյն կայսեր մը, որ իրեն բարիք ըրած էր. ըստ այսմ ջանացած են համեմատել թէ Եպիխտ Անդրիւնի փոքրիկ իշխանը[41] *նոյն ըլլայ Իսաւրիայի Անտիոքի փոքրիկ իշխանին՝ Պեխտ = Աչէատուրին հետ, որ իբրեւ զօրավար՝ նշանաւոր ծառայութիւն մատուցած էր Ռոմ· Դիոգենէսի:*

Ցետոյ՝ որպէս զի կարող ըլլան այս նշանաւոր զօրավարին, յոյն կայսեր անձնուէր ծառային, փառքն ու արժանիքը չափազանցել նաեւ ազգային նպատակով, զինքը հաղորդել նաեւ ազգային նպաստակով, զինքը հռչակած են ազգական Ապուղղարիայի[42]*, Տարսոնի իշխանին*[43]*: Զինքն համարած են նոյնպէս*[44] *եղբայր Թորոսի եւ Կոստանդինի, որոնք Ռուբէնի՝ Կիլիկեան Թագաւորներուն հիմնադրին, որոնք են: Միով բառով Հեթմեան հիմնադրին, որոնք են: Միով բառով Հեթում, Պեխտ = Եպիխտ = Աչէատուր զարձած է այս իշխանական տան՝ նշանաւոր մէկ նախահայրը, որուն վրայ կարող են պարծիլ: Սակայն զարմանալի է որ Աչէատուր՝ որպէս հռչակաւոր եղած պատերազմի մէջ զէն հռչակաւոր եղած պատերազմի մէջ 1067էն սկսեալ, որպէս ըլլայ Ռուբէնի, որ առաջին անգամ պատմութեան մէջ երեւան կու գայ* 1078ին, *այն ժամանակ՝ երբ տակաւին երիտասարդ էր*[45]*: Վերջապէս այդ Պեխտ = Եպիխտ = Աչէատուրն եթէ Ռուբէնի որդւոյն՝ Թորոսին եղբայրն է, ապա հօրեղբայրը կ'ըլլայ Թորոսի դստեր*[46] *եղեսիոյ ռաուի Արտայի, որ ամուսնացաւ հետ, որ իշխանն՝ Բալդուին Բուլոնացւոյն հետ, իբր քիչ յետոյ Թագաւոր եղաւ Երուսաղէմի վրայ:*

Այս ամբողջ պատմութիւնը կերտուած է, որպէս զի կարելի ըլլայ հաշտգործել Պեխտ = Եպիխտ = Աչէատուրի կեանքն ու գործունէութիւնները, կապել այս իշխանն այն դէպքերու հետ, որոնք ծանուցի տուին մեծամեծ դէպքերու վերին Ասորիքի մէջ ԺԱ· դարու վերջին տարիները, եւ հետեւաբար գոհացնել Հայ ազգին եսասիրութիւնը: Սակայն — որովհետեւ «բայց» մը կայ — ժամանակակից գրութիւններ պակսին — զէթ ինձ ծանօթ չեն —, հաստատելու համար վէպ մը այդչափ զեղեցիկ, եւ բայց տասի այնքան նուազ համաձայն

ճշդիւտ վկայութիւններու, զոր կու տան մեզ Աչէատուրի մասին իր ժամանակակիցները՝ Փսելլոս, Ատտալիատէս, Սկիւլիցէս եւ Բրիեննիոս:

Ուստի նկատի առնելով մեր ունեցած տեղեկութիւնները, լաւագոյն է Աչէատուրի՝ Անտիոքի իշխանին, նկատմամբ մնալ տուրի՝ Անտիոքի իշխանին, նկատմամբ մնալ հաստատուն այն տուեալներուն վրայ, զորս ամփոփեցինք մենք մեր գրութեան առաջին մասին մէջ:

Թրգմ. Հ. Պ. ՏԻՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ԹԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՍՏԱՄՊՕՂԼՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵՒՆ
ԵՐԵՄԻԱ ՉԷԼԷՊԻԻ ՔԷՕՄԻՒՐՃԵԱՆ

—

ԳԼՈՒԽ Զ.

(Շարունակութիւն:)

340—349 տողերուն մէջ՝ Երեմիա տեղեկութիւնները կու տայ պեշիքթաշի բարձունքը գանուած (մէվլահանա) ուխտվիշներու Աղօթատեղւոյն, ուր եւ ինքը գացած է եղեր հայ բանի մասին, ուր եւ ինքը գացած է եղեր հայ քահանաներու ընկերութեամբ, հոն կատարուած մէկ վարը երբ կը գրէ՝

Տող 350:

Ցետ դարձի իմ ի Սաղիմայ,
«Բաժանծն իմ» ի հայոց թուական

Տող 351:

Ընդ քահանայիւքս գնացաք՝
Տեսանել գհանդէսն հաւաքման:

1665ին Երուսաղէմ կատարած ճամբորդութենէն գառնալէն վերջը գացած է Երեմիա մէվլահանա եւ այդ 1665 թուականը կ'ուղղէ 350րդ տողին մէջ գտնուած "բաժանծն իմ" բառէն որ հայոց թուականն է, ինչպէս պարզած եմ արդէն աշխատութեանս 83րդ էջին վարը, եւ աւելորդ չեմ համարիր կրկնել զայն հոս ալ՝ այսինքն,

Բ + ա + ժ + ա + ն + ծ + ն + ի + մ = 2 + 1 + 10 + 1 + 400 + 80 + 400 + 20 + 200 = 1114 կամ ՌՃԺԴ + 551 = 1665:

© National Library of Armenia